

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 118, GOD. V, BEOGRAD, UTORAK, 20. DECEMBAR 2011.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ilić, Tomislav Marković, Saša Ćirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 17. januara 2012.

MIXER

Piše: Haris Imamović

DA LI RAD OSLOBAĐA?

Kafka i sloboda

Nema smisla! Ima smisla. Slobodni smo. Nismo slobodni! Sve to može biti tačno. A da se ne radi se o agnostičkom pristupu. Sve je to naše stanje. Kako? Zato što govoreći „mi“, ne mislimo na nešto homogeno. To ćemo pokušati objasniti u ovom radu. Najprije, potrebno nam je rasvijetliti odnos između pojmova slobode i smisla. Šta je smisao? Imati smisao uvijek znači i biti sredstvo za ostvarenje nekog cilja; smisao ima dio koji pridonosi funkcionisanju cjeline: ta cjelina je njegov smisao. Kotač ima smisao za automobil, a ovaj pak ima smisla za svog vlasnika, i ne samo naprave: pripitomljene životinje isto tako nisu besmislene sa stanovišta njihovih vlasnika. Ono što ima smisao je funkcija; dakle, potčinjeno nečemu. Vlasniku. Nečija volja gospodari nad onime što ima smisao: rob ima smisao. Smisao i sloboda su protivrječni pojmovi. To je važno.

IZMEĐU SMISLA I SLOBODE

Tražiti smisao znači tražiti neslobodu. A danas mnogi (od naštiklovanih voditeljica show-emisija do Pape) govore o opasnosti gubitka smisla. Još više je onih koji su svoj smisao pronašli ili dobili u povratku Bogu ili u igranju tenisa. To je dobro, kažu neki psiholozi: važno je da čovjek nađe ma kakav smisao, jer to olakšava življenje. To je pluralizam: omiljena idejna orijentacija našeg doba. Kako je to moguće? Nismo li maloprije rekli da se tendencije osmišljenja i oslobođenja protivrjeđaju? Jeste, ali sloboda i smisao se mogu i pomiriti: u slobodnom odabiranju vlastitog smisla. Upravo je to demokratija, kažu nam. Mi na ovom mjestu pitamo: je li to baš tako?

Kad pitamo „jesmo li slobodni?“, to bi trebalo značiti: „je li čovjek slobodan?“. Ali, daje li nam razum dovoljno razloga da tako pitamo? Govoriti o čovjeku, nije li to danas filozofski naivno? Ne mora biti. Sa izvjesnih stanovišta može se i dalje kazati *čovjek* i misliti na sve ljude.

Npr. čovjek ima (tj. svi ljudi imaju) svijest. Ili, na primjer, nikada nećemo pomiješati jednog konja i jednog čovjeka. Ali nas zanima ju stanovišta slobode i smisla? Dakle, oblast ponašanja. Već je Nietzsche, u tom smislu, čovjeka odredio kao *neodređenu životinju*, kao rijedak izuzetak. Kao grešku u procesu evolucije, moglo bi se dodati. Čovjek nije nastao od gline; on je i dan-danas samo glina. Jedina njegova priroda je ta da nema prirodu. Podložan je modifikacijama najrazličitijih vrsta. Uvijek nastoji modificirati: čak je i među životinjama, za koje se misli da imaju svoju stalnu prirodu, npr. divlji i pripitomljeni konji, napravio objektivne razlike sa stanovišta slobode i smisla. Ali to dovodi do sljedećeg: to što čovjek po sebi nije ništa, upravo je omogućilo da u povijesnom razvoju postane sve i svašta. I danas on u svojoj previše-određenosti

ostaje neodređljiv. Vidjeli smo kako su govorili (narodne poslovice ili psihoanaliza ili marksizam...) da je *čovjek* uvijek *ovakav* ili *onakav*, a iskustvo je uvijek govorilo nasuprot svim tim antropologijama. Danas, pokušati teorijski opisati čovjeka u svoj njegovoj složenosti, mora se smatrati unaprijed propalim pokušajem. Kako onda uvažiti tu fundamentalnu činjenicu raznolikosti ljudskih egzistencija, a govoriti o stanju slobode i smisla u našoj stvarnosti? I to je moguće. To nas dovodi Kafki. Nijedan od (njegovih) književnih junaka nije čovjek uopće, već uvijek *taj* čovjek; ali i još nešto.

OPSLUŽIVANJE MAŠINE

Karl Rossmann je stigao u Ameriku, *zemlju slobode*, noseći sa sobom samo jedan kofer i kišobran. On je imao i jednu veliku sreću, u novom svijetu dočekao ga je njegov ugledni ujak – senator Jakob. Zahvaljujući toj predestinaciji Karl će imati neke pogodnosti. Karl je, na primjer, oduvijek želio svirati klavir, i ujak, saznajući to, odmah kupuje svome nećaku klavir i jednog učitelja klavira. I privatnog učitelja engleskog jezika. I još sate jahanja sa G. Mackom, koji je inače vlasnik velikog građevinskog preduzeća i „ima osmijeh sretnog čovjeka“. Ali kada se Karl jednom nije povinovao željama svoga ujaka, opet je ostao sam na ulici, sa jednim koferom i kišobranom. Dakle, sve ispočetka; ali ovaj put bez ujaka i njegovog komisionog i špediterskog preduzeća. Morao je naći posao. Počeo je raditi kao liftboj. Bila je to „jedna jednolična služba i zbog dvana-

Fotografije u broju: Vera Vujšević

estosatnog radnog vremena – naizmjenično danju i noću – tako naporna da se, kako je Giacomo tvrdio, uopće ne može izdržati ako čovjek nije u stanju da po nekoliko minuta odpava stojeći. Karl na to ne reče ništa, ali mu je bilo jasno da je Giacomo izgubio mjesto baš zbog te vještine. Nećak senatora Jakoba nije bio posve slobodan: morao je učiti engleski, morao je upražnjavati izvjesne konvencije, ići na jahanje itsl, ali liftboj je mnogo neslobodniji od njega. Dakle, Karlov problem je postao – previše smisla. Previše neželjenog smisla; nametnutog smisla. On je postao jedan neslobodni dio hotelskog mehanizma: on je osmišljen od strane gostiju hotela i svojih neposrednih i posrednih upravitelja. Dvanaest sati dnevno. Karl je i pored tog obilja smisla radio ipak jedan posve *besmislen* posao. Šta zapravo radi liftboj? „Kar-

MIXER

Haris Imamović: Da li rad oslobađa?

CEMENT

Marko Pogačar: Pjesnički pusta zemlja
Saša Ćirić: Komunizam za poneti

ŠTRAFTA

Osman Zukić: Vjeroudžbenična politika neprijateljstva

VREME SMRTI I RAZONODE

Nika Dušanov: Protezanja
Strašilo

BLOK BR. V

Aleksa Jovanović i Lazar Bodroža: Avanture zeca Milorada

la je prije svega razočaralo što liftboj ima sa mehanizmom lifta samo toliko veze što ga jednim prostim pritiskom na dugme stavlja u pokret, dok se za popravke pozivalo isključivo mašiniste iz hotela, tako da, na primjer, Giacomo, pored polugodišnje službe na liftu, nije vidio svojim očima ni pogon u podrumu niti mehanizam u unutrašnjosti samog lifta, mada bi ga to, kako je sam izričito rekao, veoma obradovalo. To je rad koji nije *pravljenje nečega*. Karl samo pritiskom dugmeta poziva lift. To je rad koji je lišen telosa: nema ruktovrine s kojim bi se Karl mogao poistovijetiti; s kojom bi ga neko mogao poistovijetiti. Zapravo nema ničega osim dugmetanja. I nikakvog cilja, osim plate. Plata je naravno važna činjenica, ali ako je ona autentični telos rada, onda je svejedno raditi kao liftboj ili brojati klikere (ako bi to nekome posjedniku bilo potrebno) 12 sati dnevno za platu. Dakle, posao je liftboja bez neposrednog smisla za onoga koji radi: Karl samo, kako bi Anders kazao, *opslužuje mašinu*. Njegovo tijelo je uzapćeno; još više njegova svijest. To ima kobne posljedice. Karl je sveden na nivo jednog dijela liftnog mehanizma, dakle, na nivo stvari. U tom pogledu, Karl je sličan jednome novinaru koji – zarad plaće – piše tekst s kojim se ne identifikira, ili jednoj prodavačici u otmjenom butiku koji dnevno posjeti 1.7 mušterija u prosjeku. Ljubazna lutka. Spram g. Karla, nećaka senatora Jakoba, jedan liftboj živi neslobodnije i bijedno. To više nije isti čovjek. Iako je, recimo, u psiholo-

škom pogledu sasvim jednak sebi. Liftboj ima smisla za nećaka senatora Jakoba kad je ovaj gost hotela „Occidental“. Prema tome, ne može biti govora o čovjeku i slobodi za sve! Postoje, na primjer, g. Mack, s jedne strane, i liftboj Giacomo, s druge strane. Nejednako slobodni. Potenciranjem ove objektivne razlike ne želimo se vraćati klasičnoj shemi koja protivrjeđuje buržuju i proletera. Teorijski formirati jednu društvenu klasu znači dati privid homogenosti nečemu što nije takvo. Na primjer, postoje sukobi i među samim liftbojima; Karlu zavide zato što je odmah dobio jedan od boljih poslova u hotelu itsl. Mi ne želimo pokazati kako je liftboj Karl ilustracija radnika, a Mack ilustracija buržuja, i onda ih protivrjeđivati kao metonimiju sukoba dvaju klasa, da bismo nagovorili proletere da se ujedine i sruše nepravedan poredak društvenih relacija. To se neće desiti.

JAHANJE MRTVOG KONJA

Kako onda reći nešto o stanju slobode drugih ljudi u našem svijetu? Koji nisu Karl ili g. Mack. S jedne strane strane, ne smijemo poistovijetiti dva čovjeka; zapravo vidjeli smo kako to ne možemo učiniti ni sa jednim čovjekom. S druge strane stoji činjenica da u jednom tekstu ne možemo opisati cijelog čovjeka, već samo neku situaciju nekog čovjeka. Kako onda čitaocu ovoga rada reći nešto o njegovoj *slobodi* i *smislu*? To će čitalac mora da uradi sam. Mi mu možemo predložiti tek jedan postupak: porođenje. Tj. uzdržavanje od radikalnog uprošćavanja stvarnosti; stvarnosti u kojoj ništa nije isto, stvarnosti koja uopće nije prosto očitovanje suštinskog u polju pojavnog, niti je čovjek jedna njegova osobina, niti su osobine lišene mogućnosti pojavljivanja u hiljadu i više nijansi, itd. Uporedili smo Karlovo dugmetanje s dugmetanjem nekih pisaca - u oba slučaja vidjeli smo stanovite *sličnosti*: oduzimanje slobode, nametanje smisla, nedostatak identifikacija sa vlastitom djelatnošću, kao što smo uočili i stanovite *razlike*, nejednak stepen svih tih odredbi. Za Karla vrijedi komparativ: on uvijek ima manje slobodnog vremena od pisca koji piše za novac, on je neslobodniji. On je smisleniji; njegov život je osmišljeniji. On je manje plaćen. On ima manju mogućnost da se identificira sa svojim proizvodom, iz prostog razloga što nema nikakvog proizvoda. Njegov rad je besmisleniji. Njegov život je besmisleniji. Za Karla to nije u suštini isto!

Ali zašto Karl ne napusti taj posao i potraži drugi? On je slobodan da to učini. Taj prigovor pretpostavlja predviđanje činjenica: sam po sebi, dakle, bez roditelja i bez bogatog ujaka, Karl nema preveliku slobodu izbora, jer njegovo tijelo nije lišeno potreba, dakle, njegovo tijelo ne postoji za sebe. I taj bijedni posao liftboja, dobio je zahvaljujući ljubaznosti jedne nadzornice u hotelu. Prije toga, on je neko vrijeme bezuspješno tragao za bilo kakvim poslom. Karl je slobodan jedino da prihvati nametnuti mu smisao, tj. vlastitu neslobodu. Sam Karl ni ne pomišlja da se oslobodi od tog smisla: to će mu, nešto kasnije, omogućiti tek otkaz. Jer i takav, tj. besmislen, posao liftboja opet sa sobom nosi manje besmisla negoli stanje nezaposlenih. Nezaposleni su *oslobođeni*. Po tome su slični g. Macku. Oni, dakle, nisu svedeni na status funkcije, njihovo tijelo i njihova svijest nije proteza drugog čovjeka. S druge strane, oni nisu nimalo slobodni, upravo zbog toga što imaju tijelo i svijest. Njihovo tijelo i njihova svijest (ili, recimo njihova porodica, koju često imaju) *mole* da ih se *porobi*. Da ih se osmisli unutar društvenih odnosa. U tome su sasvim različiti od g. Macka koji sam bira vlastiti smisao: jahanje konja. S treće strane, nezaposleni su slični liftboju Karlu, jer nemaju telosa rada s kojim bi se mogli identificirati. Oni spram Karla stoje u komparativu, jer nemaju čak ni plaću kao telos. Njihova egzistencija je besmislenija.

Sloboda nezaposlenog nije prava sloboda. Slobodan čovjek je onaj koji *sam sebe* porobljava u svrhu ostvarenja nekog slobodno odabranog cilja. Ipak, niko ne može uvijek slobodno birati telos vlastitog djelanja. Ali neki ljudi mogu to činiti u većoj mjeri negoli drugi. Da li je to božiji dar? Vratimo se još jednom g. Macku. On slobodno bira da većinu svog velikog slobodnog vremena jaše konje. On to može samo zato jer je porobio druge: on je, naime, vlasnik najveće građevinske firme u New Yorku. Njemu su tu slobodu (da jaše) omogućili pravo posjedovanja i građevinski najamni radnici. Ako je sloboda božji dar, onda je Gospod stvorio univerzum da bi g. Mack mogao jahati konje. Hoćemo reći: tek okvir u kojem egzistira g. Mack

BETONJERKA MESECA

Kapitalizam umire pevajući srpske narodne pesme.

Tomislav MMF Marković

omogućava slobodno biranje. To je i Nietzsche znao. Zato on, nakon što je osporio mogućnost onostranog naplaćivanja dugova, i hvali aristokratsku poziciju spram bijede robova. Ali Nietzsche je i iskren: „osnovno obilježje dobre i zdrave aristokratije jeste da se ona osjeća *ne* kao funkcija (bilo kraljevstva, bilo zajednice), već kao njihov *smisao* i krajnje opravdanje, te da stoga mirne duše prihvata žrtvovanje ogromnog broja ljudi koji *zarad nje* moraju da budu svedeni i sniženi na nivo nepotpunih ljudskih bića, robova, oruđa.“ Nietzsche se slaže s ocjenom po kojoj povijest postoji da bi neki ljudi bili slobodni da pokušaju biti sretni, ali on ne voli aristokratiju tipa g. Macka, jer je ona *nezdrava* i lažljiva. G. Mack i manje-više slična manje ili više bogata gospoda, nikada neće priznati da mogu jahati konje do besmisla, samo jer su drugima nametnuli smisao. Oni su, kako se to već kaže, za demokratiju, slobodu i ljudska prava.

OTKRIVANJE STVARNOSTI

Jedan čovjek nikada nema samo jedan smisao, jednu misiju, jedan statičan telos u svom djelovanju, već hiljade različitih ciljeva koji su dinamični i isprepleteni u njegovoj svakodnevnici. Po-

stoje i ljudi koji žele da imaju jedan jedini telos. Oni su, naime, žive karikature: mučenici nacije ili patetični zaljubljenici. Svijet je obilje, i usvajati ga s jednog stanovišta znači raditi pogrešno, biti smiješan kao onaj ludi čovjek na Rosinanteu. S druge strane, neosporno je da postoji hijerarhija među stanovištima. Zaljubljeni kažu da ljubav osmišljava postojanje, što je s njihovog stanovišta tačno: jer oni imaju telos s kojim se identificiraju, i njihovo udvaranje jeste „rad“ s kojim se mogu u punoj mjeri identificirati. Zaljubljeni nikada neće reći kako život i svijet nemaju smisla. Imaju itekako! Kosmos postoji da bi oni mogli voljeti. Ali i zaboravljaju da se voli samo ponekad, dok se svaki dan jede, i svaki radni dan Gregor Samsa mora provesti više od deset sati radeći posao koji mrzi: da bi poklonio svojoj sestri mogućnost da nauči svirati violinu, da postane ljubazna frajlica koja će se moći dopasti nekakvom g. Macku. Dok Gregor nema vremena za zaljubljevanje.

Josef K. je *slobodniji* od Samse; on bi, recimo, imao dovoljno vremena da *kristalizira* jednu ženu, kao što ima dovoljno dokolice da se bavi svojim procesom. Ali on ne voli nikoga. I još kada se pokušava dosjetiti šta je to učinio da bi bio kriv, on se ne sjeća ničega. On zapravo *ništa nije učinio*. On je relativno slobodan; ali slobodan za šta? On radi u banci i zbog toga je povlašten u pogledu slobodnog vremena spram Samse. S druge strane, on se uopće ne identificira sa svojim poslom, sa krajnjim efektima tog posla, on to samo *obavlja*, on to *mora*. Kao što bičevalac samo vrši svoj posao. On se nikada nije upitao nije li možda *kriv upravo zbog toga što je bankar*.

Bez sprege slobode i smisla rad biva lišen zadovoljstva. Ali, ima li u našem svijetu (mašinske proizvodnje uvjetovane tržištem) mogućnosti da se stvara? Recimo da zemljomjer K. obožava svoj posao zemljomjera. Ali šta ako nikakvu zemlju nije potrebno mjeriti? Šta ako ga niko nije pozvao? Ako niko ne plaća za mjerenje? Jasno, mora se raditi nešto drugo. To je čest slučaj. Ali onda je čovjek uvijek nešto što su načinili od njega. To je tačno, ali ne mora značiti da ne može učiniti nešto za sebe: čak u jednakim okvirima mogući su različiti životni stilovi. Josef K. i Kafka žive u sličnom okviru: ni Kafka se nije identificirao sa svojim redovnim advokatskim poslom. Ali su i sasvim različiti ljudi: Kafka se identificirao sa svojom krivicom. Dok se Josef K. samo pravda da nije učinio ništa, Kafka je, na primjer, napisao književna djela s kojima se identificirao i s kojima ga identificiramo. *Kafkina djela*. Ona nam otkrivaju stvarnost. To su važna djela. To su samo komadići prave slobode. Ali dok su mogući oni su nam i nešto najvažnije. Smisao se mora negirati u ime slobode, ali mora se negirati i sloboda u ime smisla. *Koliko god i gdje god* je to moguće: dakle, ne samo u činu pisanja ■

CEMENT

Piše: Marko Pogačar

PJESNIČKI PUSTA ZEMLJA

Ili skica za portret pjesničke produkcije u Hrvatskoj, godine izborne 2011.

Godina koju ostavljamo za sobom (ili, bolje, ona ostavlja nas) ostat će, vjerujem, uglavnom šuplje mjesto, gluha rečka u imaginarnom kalendaru domaće pjesničke produkcije. Nije da taj kalendar inače krije neku pretjerano „vruću robu“, ali, ako ćemo pravo, zalomi mu se i nekih sasvim ugodnih, naseljivih i svijetlih kućica. Lirska 2011. bila je, u tom kontekstu, kvantitativno i kvalitativno vjerojatno najsiromašnija u posljednjoj petoljetki.

Što se kvantitete tiče – posljedice najgore krize u izdavaštvu od ratnih godina (o onoj sistemskoj koja je uokviruje sve je već poznato) evidentne su, i bilo je očekivano da će, uzimajući u obzir njezin tržišni potencijal, pjesnička produkcija biti prva na popisu za odstrjel. Naknadno se pokazalo i to da će, što se kvalitete tiče, ona pasti šutke i šaptom, bez ikakvog: „pucajte u grudi!“. Za početak, svi su veliki i srednji izdavači koji u svojem programu imaju pjesničke biblioteke značajno smanjili broj naslova. Tako Algoritam, umjesto očekivanog barem jednoga kola godišnje, štampa tek jednu knjigu (britku *Kuda sestro* Damiira Avdića koja, ipak, teško funkcioniše bez vlastite performativne popudbine). V.B.Z., koji je znao imati i više od desetak pjesničkih naslova, zadržava se na dvije (još jednom manje-više nepotrebnom uknjiženju Mile Stojića, te novom stihovanom svesku novinara i televizijskog voditelja Aleksandra Stankovića,

koji uporno i beznadno inzistira na vlastitoj „pjesničkoj“ karijeri), jednako kao i Fraktura (jedna sasvim prosječna i jedna kojoj ću se kasnije vratiti). Inače pjesništvu izrazito posvećeni Meandar prilaže tek tri naslova (dva oveća debakla – knjige Anđelka Vuletića i Marinele – i jedan potencijalno važan koji, jer

se upravo pojavio, još nisam uspio uzeti u ruke – *Zapise iz mrtvog jezika* Branka Čegeca), a Disput „Cesarićem“ nagrađenu *Trebalo bi srušiti zidove* Kreše Bagića.

Najmasovnija je, očekivano, bila produkcija u okvirima državnim budžetom izravno financiranih institucija: dvaju društava

pisaca te bezbrojnih ogranaka Matice Hrvatske, zavičajnih društava, klubova ovih-i-onih, lovno-ribolovno-poljoprivrednih udruga i saveza te ostalih „standardnih sumnjivaca“. Apostrofirana je produkcija uglavnom, s nekoliko važnih iznimaka, pjesnički irelevantna. „Slučajna“ iznimka koju valja posebno istaknuti (eksplicirat ću je nešto kasnije), krije se u Maloj knjižnici Društva hrvatskih književnika, inače najvećim dijelom pasatističkom, ognjištarskom, poetički i politički reakcionarnom nizu. Sistemska iznimka predstavlja nedavno uspostavljena biblioteka Hrvatskog društva pisaca i časopisa *Poezija*, koja donekle održava kvalitativnu razinu te zastupa neke od zanimljivijih pjesnika različitih generacija, od Branka Maleša, preko Damira Šodana do Dorte Jagić. Ovogodišnje, treće (doduše vjerojatno do sada najslabije), kolo donosi nove naslove Slavka Jendrička, Dinka Telečana, Kristine Kegljen, Lane Derkač i spomenute Jagić (*Kauč na trgu*) kojeg je, čini se, izdvojiti kao najzanimljivijeg u ovoj rundi. Dok smo još na brojevima i nizovima: ovaj drastično reducirani broj godišnjih pjesničkih uknjiženja doima se zapravo mnogo realnijim – već nekoliko godina suočavamo se s nekritičkom hiperprodukcijom istih, a evidentno je da je čak i ovaj potkresani izdavački program teško napuniti relevantnim naslovima.

Usporedimo li je s prošlom godinom, kada su se, da spomenem samo neke, pojavile i sjajne knjige poput Maleševog *Vertiga* ili Oblučarevih *Pucketanja*, a i čitav niz sasvim solidnih naslova, od Stojevića, preko Đurđevića do Gordane Benić, ove godine – ako nisam napravio neki ozbiljniji propust – nismo imali zadovoljstvo čitati nešto slično. Pažnje vrijednih debija također nije bilo, a zamro je i antologičarski evaluacijsko/tipološki trend – prošle godine dobili smo, na primjer, Šodanovu „stvarnosnu“ antologiju i Maleševu *Poetsku čitaniku suvremenog hrvatskog pjesništva*, dok 2011. takvi projekti (ako zanemarimo interpretativno usmjerene Davora Šalata i nižepotpisanog), izostaju.

Što se časopisne scene tiče, očekivano, nema novih projekata, ali ni jedan se časopis s pjesništvu posvećenim prostorom, usprkos poslovično poremećenim periodama, nije posve ugasio. Posljednje godišnje jedinog ekskluzivno poeziji usmjerenog časopisa, *Poezije*, reprezentira, opet očekivano, iste trendove kao i godišnja knjiška produkcija – njezin domaćoj književnoj praksi posvećeni dio iz broja u broj je sve slabiji. Retrospektivne nagrade za godišnju produkciju uglavnom još nisu dodijeljene, ali je ugodno iznenađenje donio žiri najuglednije hrvatske „nagrade za ukupan doprinos pjesničkoj umjetnosti“, Goranovog vijenca. Nakon petoljetke uglavnom ćoraka, Vijenac je dodijeljen Delimiru Rešickom.

Hoćemo li, dakle, po nečemu, osim po onoj kalendarskoj praznini, ipak pamtitu ovu pjesničku godinu? Odgovor leži u dva naslova kojima sam se obećao vratiti, i u oba slučaja se radi o – prijevodima. Također, što je svakako hvalevrijedno i potrebno u domaćem (ne samo pjesničkom izdavaštvu) – o prijevodima iz nesrpskohrvatskih jugoslavenskih književnosti – slovenske i makedonske. Prvi je knjiga *Krijumčari* Aleša Debeljaka, u prijevodu Ede Fičora, a drugi su *Izabrane pjesme* velikog makedonskog modernog pjesnika Bogomila Đuzela, u prijevodu Slavka Mihalića i Borislava Pavlovskog. Spomenuti su naslovi ovogodišnji prilog polaganom književnoj reintegraciji nasilno i krvavo raspačanog zajedničkog političkog i kulturnog prostora, i u oba slučaja riječ je o dobro pogođenom izboru; moćnim pjesnicima i dobrim knjigama. Sve drugo svodi se mane ili više na pobrojavanje lakuna, propusta i izostanaka. Na primjer, ni ove godine Danijel Dragojević nije objavio novu pjesničku knjigu. Niti za ljubav toj samoj, pjesnički, a i „onako“ uglavnom jalovoj godini ■

ŠTRAFTA

Piše: Osman Zukić

VJEROUDŽBENIČNA POLITIKA NEPRIJATELJSTVA

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini kaže da *svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi*, te dodaje da *jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve, za početak i nastavak daljeg obrazovanja*. Prethodno stoji da je jedan od općih ciljeva obrazovanja *omogućavanje pristupa znanju kao osnovi za razumijevanje sebe, drugoga i svijeta u kojem se živi*.

III

Piše: Saša Ćirić

KOMUNIZAM ZA PONETI

Slavenka Drakulić: *Basne o komunizmu* (Rende, 2011.; Profil, 2010.)

Nekoliko je problematičnih stvari u knjizi Slavenke Drakulić (Rijeka, 1949.) *Basne o komunizmu*: tajming, analitički uvid i izbor žanra. Pisati o komunizmu danas, kada se i u najmnogoljudnijoj zemlji na svetu komunizam već godinama uspešno ukršta sa elementima kapitalizma, deluje, blago rečeno, demode, ili bar zagonetno. Pisati posle dve decenije o komunizmu, čin je koji podrazumeva ili dobar povod (npr. nove činjenice ili novu metodologiju tumačenja) ili atipičan literarni učinak. Ništa od toga *Basne o komunizmu* ne sadrže – autorka operiše notornim podacima o životu iza Gvozdene zavese, vezujući se za ne manje notorne događaje i fenomene poput bežanja preko ili ispod Berlinskog zida, Praškog proleća 1968. ili zavođenja vojne diktature u Poljskoj 1981. godine. Zanimljivo je da za celovit mozaik istočnovevropskog sveta u ovoj knjizi „nedostaju“ novele o Mađarskoj, Bugarskoj i Sovjetskom Savezu, mada se pominje fenomen perestrojke i paradoks njenog kreatora koji se na Zapadu slavi kao dobrovoljni grobar komunizma, iako je on nastojao da ga usavrši kroz reformu a time i učini dugovečnijim, dok je u svojoj zemlji pod stigmom što se odrekao čvrste ruke i sunovratio imperiju.

ŽIVOTINJSKO CARSTVO

Knjiga Slavenke Drakulić spaja ležernu esejističku analitičnost i strategije proznog pripovedanja. Novinu u njenom pristupu predstavlja izbor životinja za naratore – otuda „basne“ u naslovu knjige. Ipak, i ovo rešenje je prividno neobično, budući da se naslanja na dugu evropsku tradiciju poučne, satirične i alegorijske proze u kojoj su glavni likovi bile životinje. Mimo klasične basne i njenih naravoučenija, stoji primer Orvelove *Životinjske farme*, koji i Drakulić citira. Orvel piše alegorijski pamflet i satiričnu antiutopiju sa ciljem da pokaže regresiju revolucionarnog procesa sa besklasnog društva, ostvarenog pobunom životinja na farmi, na obnovljeni klasni poredak. Ovaj proces praćen je zastrašivanjem i bezočnom propagandnom manipulacijom koja načela jednakosti i samu činjeničnu istinu oblikuje shodno tre-

nutnim interesima vladajuće klike. Zanimljivu upotrebu životinja donosi *Maus*, strip američkog crtača Arta Špigelmanna o holokaustu, koji rasističku teoriju nacista koristi kao podlogu da životinjske vrste poveže sa nacionalnim kolektivima. Tako su Jevreju prikazani kao glodari, nacisti kao besne mačke, Poljaci kao svinje, Francuzi žabe, Amerikanci psi.

Kod Slavenke Drakulić izbor životinja je više fakultativan. Uistinu, neke od izabranih životinja, poput mačke, domaćeg ljubimca generala Jeruzelskog ili Titovog papagaja sa Briona, Kokija, u položaju su povlašćenih pripovedača jer su zbog bliskosti sa vladarima u stanju da čuju i vide stvari koje su nedostupne drugima. Ali miš u ormanu Muzeja komunizma u Pragu, najstariji pas u Bukureštu, istočnonemačka krtica ili albanski gavran, svedok samoubistva premijera u Albaniji Envera Hodže, nisu ništa više od narativnog kurioziteta i udovoljavanja žanrovskom imperativu knjige.

OŽILJCI OD BOLJE PROŠLOSTI

Iako u svakoj od šest novela autorka varira njenu formu (predavanje, vodič kroz muzej, intervju, pismo, dnevnik, sećanje), u samoj naraciji dominira monolog, što knjigu čini monotonom. *Basne o komunizmu* zapravo su priče o komunističkim diktatorima, njihovim odevnim i prehrabnim navikama, lepšem polu, karakternim crtama, mondenim sklonostima. Takvo rešenje ima smisla s obzirom na faraonsku dužinu vladavine, ovlašćenja i uspostavljeni kult ličnosti ovih vladara, mada je time u drugi plan potisnuta istorija privatnog života u socijalizmu.

Povodom suđenja generalu Jeruzelskom, koji je 1981. proglasio vanredno stanje i zaveo vojni režim u Poljskoj, autorka postavlja pitanje smisla takvog zakasnelog suđenja, želi li se time postići simbolička pravda ili izvršiti osveta bivših podanika, ostavljajući da odgovor lebdi između ponuđenih opcija. Sličnu dilemu izneo je 1992. Džulijan Barns u svom romanu *Bodljikavo prase*, pitajući u kojoj meri je suđenje svrgnutom diktatoru moralno diskreditovano ako ga sprovede oni koji su dugo bili deo tog režima i kako suditi predstavniku jednog sistema sa pravno-političkih i civilizacijskih pretpostavki druge ideologije.

Uprkos notornosti svoje tematike i fakultativnosti basne kao diskurzivnog okvira, *Basne o komunizmu* Slavenke Drakulić su pitko štivo i zgodan priručni podsetnik na minulu epohu levog totalitarizma. Podsetnik za one koji tada nisu bili rođeni, kao i za one kojima su horor ratova i naturalizam tranzicije dalju prošlost učinili bajkolikom ■

Da li se u bh. obrazovnoj praksi poštuje ovaj i niz drugih dokumenata, proverit ćemo na primjeru udžbenika Vjeronauke za sedmi razred osmogodišnjeg obrazovanja (autori: M. Omerdić, F. Kalajdžisalihović; recenzenti: M. Slatina, I. Palić, M. Čatović).

Nastavnim planom i programom za sedmi razred osmogodišnjeg obrazovanja predviđeno je da zadaci nastave vjeronauke budu sljedeći: *da se sa učenicima obrade islamske dužnosti u cjelini, od šehadeta do hadža, s tim da se detaljno obrade zekat i hadž; da se učenici šire upoznaju s temeljnim principima islamskog vjerovanja – imanskim šartima; da se učenici upoznaju sa hidžretskim kalendarom i načinom muslimanskog računanja vremena; da se upoznaju sa značajnim datumima iz islamske povijesti, zatim odabranim mubarek danima i noćima; da se učenici upoznaju s pojmom grijeha i stavom islama prema grijehjenju. Posebno ukazati na opasnost od velikih grijeha i poučiti ih načinu i smislu pokajanja*.

PET STOLJEĆA ISLAMSKOG PROLJEĆA

Već u drugoj uvodnoj rečenici ovog udžbenika piše da su *tragovi petostoljetnog postojanja islama na ovom podneblju evidentni i blistavi*, da bi se poentiralo kako UNESCO-va *skrb i zaštita nisu spriječile vandalizmom zadojene agresorske vojnike da unište ljepotu kakva je bila Ferhadija džamija i Arnudija džamija u Banjoj Luci, Karadžoz-begova džamija u Mostaru, Emin Turhan-begova džamija u Usikolini, Aladža džamija u Foči i na stotine drugih kojima se divio svijet* (podvukao O. Z.).

Kako će dijete sa saznanjem o vandalizmu zadojenom agresorskom vojniku, koji je uništio i stoti-

ne drugih džamija kojima se divio svijet koristiti znanje kao osnov za razumijevanje sebe, drugoga i svijeta u kojem se živi, kako se zakonom nalaže? Postavlja se pitanje zašto se učenici ne upoznaju s ljepotom i dobrotom? Zašto se umjesto slika lijepih građevina daje informacija o zlu? Zašto zlo prije dobra, ako je zadatak i načelo svake religije – dobrota? S kojim programskim zadatkom iz nastavnog plana i programa je u skladu informacija iz uvoda, o rušenju džamija? Najzad, zašto se učenici ne bi upoznali i sa ljepotom budističkih hramova, katoličkih i pravoslavnih crkava, i drugih mjesta gdje se slavi Bog?

U narednom pasusu uvoda piše da se ne stidimo svoga imena, porijekla, vjere, tradicije i običaja, već da na sve to budemo ponosni te da znamo cijeliti i najmanju našu vrijednost i otkrivati sve moguće smislive ljepote u onome što je naše i što mora ostati naše. Dalje se nastavlja s: oni narodi koji nisu svjesni sebe i svega onoga što ih čini posebnim u krugu drugih naroda suočavaju se s neizvjesnošću budućeg.

U citiranom nastavnom planu i programu ni na jednom mjestu ne piše da je zadatak nastave vjeronauke da se sa učenicima obradi ono što je naše i što mora ostati naše, kao ni da im se da-do-zna-nja da se ne stide svoga imena, porijekla, vjere, tradicije i običaja; traga nema niti proročanskim tezama o neizvjesnosti budućeg.

U skladu s kojom naukom, metodologijom i na koji način se provjerava tvrdnja da se narodi nesvesni sebe suočavaju s neizvjesnošću budućeg? Na koga se odnosi kategorija naroda, a na koga prisvojna zamjenica naše? Na Jugoslovene? Ili na Inke? Ili na Atlantidane? Ili na Vizantijce? Je li navedena teza o neizvjesnosti budućeg bila razlog za Holokaust – jesu li Jevreji bili nesvesni sebe, pa ih je šest miliona završilo u logorima? Zašto se ovakav jezik, nejasan i neprimjeren uzrastu kojem je namjenjen, propagira kroz udžbenik?

Uvod se zaključuje riječima da mi želimo da naučimo sve ono čime nas zadužuje Allah, dž.š, i da budemo vjerni i praktični sljedbenici Muhameda, a.s, kao i da će nas ovo znanje učiniti dobrim ljudima, dobrim vjernicima, čestitim građanima i dobitnicima na ovom i budućem svijetu.

Ima li drugih načina da se postane dobar čovjek, čestit građanin i dobitnik na ovom svijetu? Nije li zadaća nastave da ponudi niz saznanja, naučnih i utemeljenih, niz vrijednosti koje se ne crpe samo iz religijskog učenja? Nije li dužnost onih koji poučavaju da učenicima obezbijede i omoguće pristup drugim izvorima vrijednosti? Zašto toga nema u udžbeniku? Zašto se govori samo o jednom cilju i jednom orijentiru?

VJERA JEST JEDNAKO NACIJA

Na narednoj stranici se definira šehadet kao posvjedočenje vjere, da bi se kasnije odredilo značenje djelatnog i formalnog šehadeta, te se po-

tvrdilo da je šehadet manifestacija prihvatanja islama, pripadnosti islamu i islamskom društvu te izvršavanje svega što šehadet povlači za sobom. I još se kaže da borac na Allahovom putu (mudžahid) svoj šehadet potvrđuje borbom, hrabrošću, neustrašivošću i željom da bude šehid.

Nakon što su autori udžbenika obradili lekciju Šehadet, slijedi prilog (9. str) u vidu pjesme – Bosanski šehid, koju potpisuje Nedžib Alijagić, a koja je ilustrovana Spomen nišanom šehidima u Mostaru.

I piše Alijagić stihove: (...) Iz Dženneta prhliše / da ih vide džennetlije. / Da ih dvore / džennetske hurije. / Spremaju ih / da ih Allah vidi. // To su, sine, / naši / bosanski šehidi. // Sve su riječi / u Elham se slile. / Šehidima vječni smiraj / Allah rahmetile... A ispod pjesme i ilustracije dodatni prilog: U našoj ponosnoj domovini Bosni i Hercegovini je bilo mnogo boraca koji su vlastitim životom potvrdili veličinu i istinitost svoga Šehadeta. I danas su Bošnjaci spremni na potvrditi Šehadeta, ako zatreba, braniti vjeru i Domovinu. Takvih muslimana je mnogo i na drugim dijelovima naše planete.

Zašto se udžbeniku, nakon principa šehadeta i svjedočenja o Bogu, uvodi etnička

pozadina? Znači li to da su Bošnjaci isto što i muslimani? Je li cilj nastavnog plana i programa da se s učenicima utvrdi kako su Bošnjaci nužno muslimani? I kako je svjedočenje o postojanju Boga ujedno i svjedočenje pripadnosti jednom narodu? Zašto se ističe borac i borba? Može li čovjek posvjedočiti vjeru u miru, kroz saradnju s drugima? Zašto je baš primjer šehida istaknut? Kako žena može potvrditi šehadet? Zašto je istaknuta figura muškarca-šehida kada škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu dječje obrazovanju ili njihovom učešću u obrazovnom procesu, na osnovu rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu toga što su djeca s posebnim potrebama, ili na bilo kojoj drugoj osnovi. Zašto se u udžbeniku ne govori o teološkim temama kojima se obrađuje suština Islama? Zašto se osvješćuje nacionalni i etnički identitet kada to nije zadatak nastavnog plana i programa?

Nakon ovakvih i niza drugih pitanja ostaje nam vjera u učeničku inteligenciju, jer, ako jedan đak prihvati ono što mu podvaljuje udžbenik, posljedice će biti neizrecive ■

* Tekst izvorno objavljen u Školegijumu, časopisu za pravednije školovanje

BLOK BR. V

Autori: Aleksa Jovanović i Lazar Bodroža

Avanture Zeca Milorada

SVE JE DOBILLO SMISLA... KONAČNO SAM BIO SVOJ NA SVOME!

OSEĆAO SAM SE KAO DA SAM U SAMOJ UTROBI SRPSKOG NACIONALNOG BIČA

PRAVO ZEZANJE JE MOGLO DA POČNE...

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Nika Dušanov

PROTEZANJA

Policajac pre prebijanja
Nekih pripitih klinaca
U podrumu policijske stanice

Prestonički vozač automobila
Nakon šutiranja u stomak trudne žene
Koja je suviše sporo
Prelazila ulicu

Fin mladić, patriota
Pre silovanja
Mlade Moldavke
Zatvorene u poznanikovom stanu
I puštanja snimka na Internet

Mačka nakon dugog ležanja

Pozitivni lik gremlina pre nego što zaspi
U holivudskom filmu

Lepa mlada žena bez razloga na reklami za nešto ■

STRAŠILO

Savršen je.
Glupi plavi kombinezon
sa tregerima
i stari džemper su dovoljni.
Glava je trula bundeva,
a na njoj ciganski šešir.
Telo mu je puno prljave slame
što miriše na Našu Ravnicu.

Sve je spremno.

Iznesite kolače.
Uspavajte kokoši.
Pomolite se bogu.

Fašizam počinje na njivi ■